

ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ

О.В. Івасьо

Роль інтелектуальної власності (ІВ) в економічному розвитку зростає в усьому світі. Інтелектуальна власність безпосередньо стосується багатьох наук, а саме: юридичної, технічної, економічної, а також сфери дизайну, літератури, мистецтва тощо.

Постановка проблеми. Оцінювання ІВ є однією з найскладніших і глибоких проблем теорії і практики як українського, так і міжнародного високотехнологічного бізнесу. Її вивченню, зокрема, присвячені дисертаційні й монографічні дослідження останніх років [2–6].

Об'єкти права ІВ, систематизовані нами за певною умовною кваліфікаційною структурою нематеріальних активів (НМА), показані на рис. 1.

За останніми оцінками, у розвинутих країнах на нематеріальні активи, зокрема: торговельні марки, патенти, авторські права, ноу-хау, ділова репутація (гудвіл) компанії, бази даних клієнтів і постачальників, припадає 80% від ринкової вартості компанії, і лише 20% займають матеріальні активи. Інтелектуальна власність стає критичним і необхідним елементом бізнес-операцій у сучасній економіці [1].

Метою даного дослідження є визначення методичних принципів оцінки вартості ІВ.

Виклад основного матеріалу. Під цими принципами розуміються базові соціально-економічні фактори і закономірності,

які формують вартість майна і покладені в основу методичних засобів оцінки. Набір оціночних принципів є теоретичною базою процесу оцінки. Зазначимо, у затвердженому Національному стандарті №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» у п.3: *«принципи оцінки – покладені в основу методичних підходів основні правила оцінки майна, які відображають соціально-економічні фактори та закономірності формування вартості майна».*

Існує багато чинників, що впливають на вартість об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ). Найбільш повний облік чинників, підвищує точність оцінки. Наведемо основні з них: територія охорони ОІВ; галузеві фінансові показники; показники ризику бізнесу, країни, фірми тощо, де застосовується ОІВ; повнота, доступність і достовірність інформації, що використовується під час оцінювання; ступінь наукової значущості ОІВ; досвід оцінювача.

Унікальність багатьох видів інтелектуальних товарів і послуг, неможливість створення їх великими серіями, однакової якості, а також рівномірного розподілу по території і в часі створюють об'єктивні передумови для достатньо високої граничної корисності, що іноді відіграє визначальну роль при утворенні ринкових цін на товари і послуги. Аналіз сум витрат на створення ОІВ свідчить, що в них присутня досить велика частка постійних витрат. Значна їхня частина припадає на оплату праці науковців. Так, в установах сфери вищої освіти розвинутих країн майже 70% загальної суми витрат становить заробітна плата. Це обумовлено тим, що, не дивлячись на зростання кількості автоматизованого обладнання, устаткування, роботизованих комп-

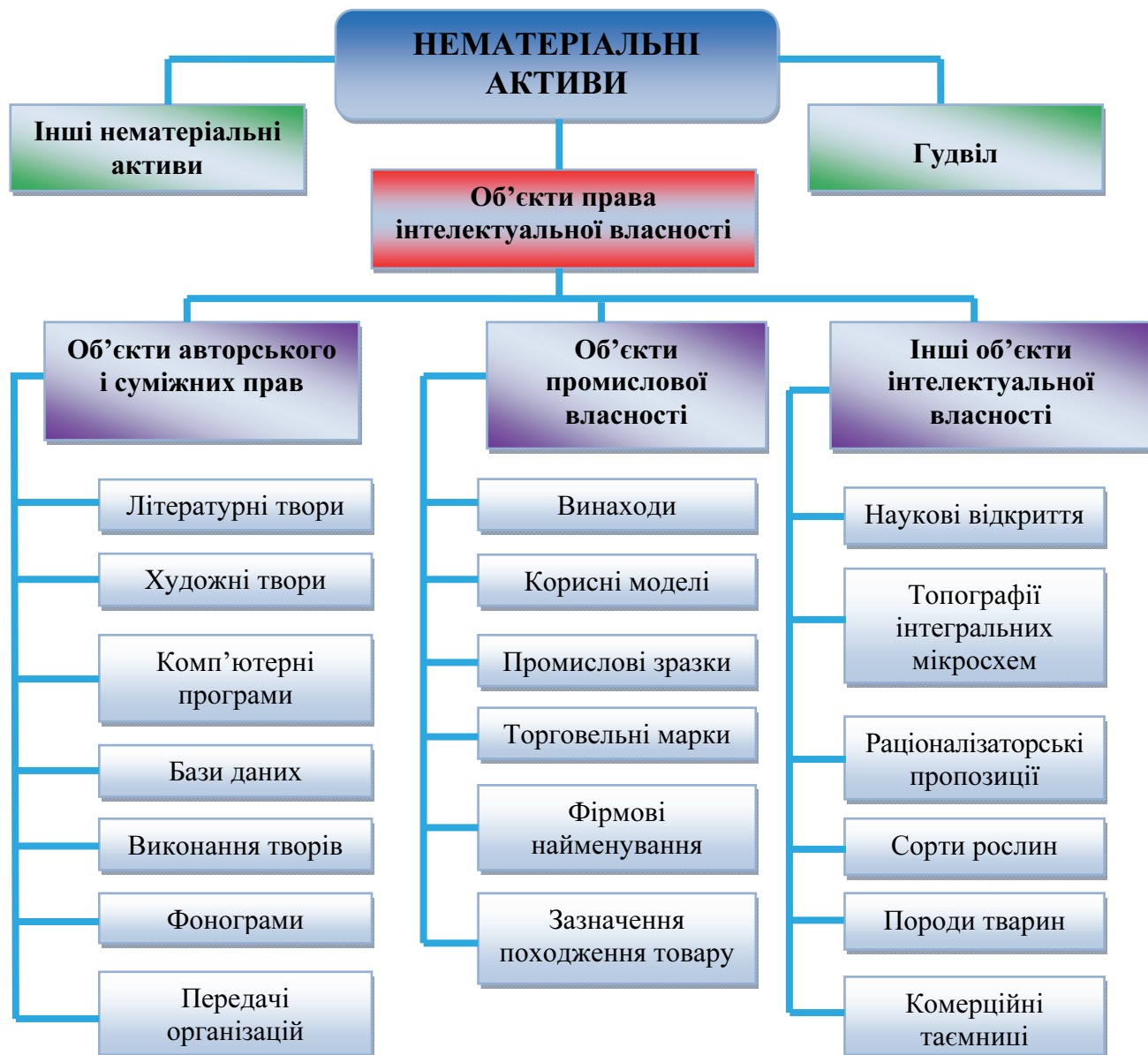

Рис. 1. Структура нематеріальних активів

лексів, одним із головних чинників розвитку інтелектуальної сфери продовжують залишатися розумові здібності людини, її інтелект. Рівень цін на інтелектуальні товари і послуги більшою мірою залежить від корисності, а не від величини витрат виробників. Виходячи з цих передумов, будується і методологічна база оцінки ІВ.

Теоретичною основою системного підходу до оцінки ІВ є принципи, що формують найбільш важливі зовнішні і внутрішні взаємозв'язки [2, с.3]. Загальноприйнятою практикою при оцінці вартості є послідов-

ний розгляд і аналіз об'єкта з відповідних позицій, причому кожній з них відповідає своя група принципів. Принципи формування вартості ІВ невіддільні від тих принципів, що діють в оцінці бізнесу взагалі. Отже, ідеться про три класичні групи принципів оцінки: принципи, засновані на уявленнях власника ІВ (поточного або потенційного); принципи, пов'язані з експлуатацією самої власності; принципи, обумовлені ситуацією на ринку.

Кожна група також складається з декількох принципів, які мають бути дотримані в процесі оцінки.

З погляду власника ІВ діють принципи:

- **корисності** – ІВ повинна мати корисність для конкретного користувача. Якщо цей принцип не виконується, то вартість у використанні може дорівнювати нулю, незважаючи на те, що ринкова вартість не залежатиме від дії цього чинника;

- **заміщення** – максимальна вартість ІВ не може бути істотно більшою вартості аналогічної ІВ;

- **очікування** – вартість ІВ визначається кількістю вигод, які вона приносить її власникові, динамікою розвитку ціноутворюючих чинників, а також багато в чому майбутніми вигодами, відсутність перспектив наявності яких знижує вартість ІВ;

Характер експлуатації самої власності породжує групу таких принципів:

- **внеску** – вартість ІВ змінюється внаслідок наявності або відсутності елемента вартості. Зазвичай операції відбуваються з цілим набором ІВ (наприклад, разом продається право користування декількома ОІВ, що використовуються разом). Вилучення або додавання частини такого набору зменшує або збільшує його загальну вартість. Слід зазначити, що вартість комплексу ІВ, яка складається з прав на об'єкти, використовувані разом, не є рівною сумі вартості їх, узятих окремо. Це обумовлено тим, що ефективність від володіння цією ІВ спостерігається тільки за умови їхнього комплексного використання. Як приклад можна навести права на окремі графічні компоненти товарного знака;

- **збалансованості** – максимальна вартість ІВ досягається тоді, коли її якості знаходяться в оптимальному поєднанні і відповідають потребам ринку. Цей принцип (як продовження першого принципу) свідчить про те, що іноді вигідніше здійснювати операцію з продажу відразу декількох ОІВ, які тільки разом дають можливість одержати покупцеві потрібний результат, а окремо не становлять великої цінності.

Дія ринкових чинників породжує третю

групу принципів оцінки ІВ. Це, зокрема, такі принципи:

- **економічного розділення** – майнові права слід розділяти або об'єднувати так, щоб вартість ІВ збільшувалася. Цей принцип, як продовження принципу внеску, відображає синергетичний ефект від використання ІВ у комплексі;

- **залежності від зовнішнього середовища** – вартість ІВ залежить від характеру і вартості інших активів, разом з якими вона утворює єдиний комплекс. Як приклад можна навести велику цінність ІВ в одній галузі в порівнянні з ІВ, використовуваною в іншій галузі. Зовнішнє середовище може здійснювати вплив на вартість ІВ через усілякі економічні і політичні зміни, тобто синергетичний ефект пов'язаний не тільки з використанням інтелектуальних активів, але й усіх інших;

- **зміни вартості в часі** – вартість ІВ у часі в результаті зовнішніх і внутрішніх змін. Вартість ліцензії з часом може зменшуватися через закінчення терміну дії патенту на винахід, корисну модель, а товарного знака – збільшуватися внаслідок зростання його сили і збільшення обсягів збуту продукції, що виробляється з його використанням. Проте вартість патенту може збільшуватися через зростання попиту на ОІВ у певній галузі, а товарного знака зменшуватися внаслідок падіння довіри до продуктів фірми через погану їхню якість і недостатню рекламну підтримку;

- **попиту і пропозиції** – вартість ІВ визначається співвідношенням попиту і пропозиції на ринку ІВ. З часом ринок ОІВ розвивається і конкуренція на ньому рухає вартість ІВ у той або інший бік.

Концептуальні підходи до оцінки ІВ. Під час визначення величини вартості оцінюваного об'єкта прийнято використовувати не більше трьох початкових значущих цифр. Тобто, якщо вартість ІВ ринку дорівнює декільком сотням тисяч, то сотні, десятки і одиниці прийнято округляти. У результаті

оцінки визначається порядок вартості ОІВ, а не точна вартість.

Слід пам'ятати, що процес оцінки завжди супроводить аналіз якнайкращого використання ІВ – у власній господарській діяльності чи шляхом продажу повністю або частково. При цьому оптимальним рішенням є комбінування цих шляхів комерційного використання і як наслідок цього – продаж виключних прав або створення нового бізнесу на їхній основі. Існують три загальноприйняті підходи до визначення ринкової вартості ІВ [2–6], що стосуються проблем оцінки ІВ: витратний, ринковий, прибутковий.

Суть **витратного підходу** полягає в тому, що в разі його використання визначається поточна вартість ІВ шляхом підсумовування необхідних для його створення витрат. Одержана величина корегується з урахуванням змін, що накопичилися за час існування ОІВ.

Ринковий підхід до оцінки ОІВ – це підхід з позицій сьогоденної вартості об'єктів аналогічної вартості, яка базується на аналізі операцій, що здійснюються на ринку ІВ. Його суть у тому, щоб відшукати на ринку ОІВ порівняльної корисності і внести до неї корективи на наявні істотні відмінності від оцінюваної ІВ.

Прибутковий підхід заснований на очікуваній вигоді від використання ІВ. Це найцікавіший і значущий підхід у процесі оцінки ІВ. У цьому підході ІВ розглядається як актив, який використовує його покупець і ділиться доходом від використання з продавцем ІВ. Для реалізації цього підходу потрібний якісний фінансовий і маркетинговий прогноз.

Ця класифікація зв'язана не стільки з видом ІВ, скільки з аналізом ціноутворюючих

чинників, які визначають вартість ІВ. На наш погляд, вартість, визначувана кожним з підходів, може бути поставлена у відповідність до загальноприйнятих понять, які прийняті в ціноутворенні (табл. 1.).

Оцінка ІВ здійснюється, як правило, з використанням усіх трьох підходів одночасно. Слід зазначити, що встановленню шуканої вартості перешкоджає на практиці відсутність початкової інформації, як щодо здійснених на створення ІВ витрат, так і щодо порівнянних операцій і т.п. У результаті в разі визначення ринкової вартості оцінка часто здійснюється за допомогою витратного й прибуткового підходів, а інформація про порівнювальні операції є недоступною і не враховується. Ринкова вартість при цьому виводиться шляхом кваліметричної оцінки значущості знайдених показників для визначення шуканого значення, тобто використання простого механізму розрахунку за середньозваженою.

На наш погляд, це не відповідає принципам оцінки власності, і у виборі підходу до оцінки слід керуватися не тим, яка початкова інформація є доступнішою, а тим, який вид вартості ІВ підлягає визначенню (табл. 2). Ця теза підтверджується зарубіжним досвідом. При цьому пріоритети зміщуються у бік визначення не собівартості, а споживної вартості ІВ.

Той або інший оціночний підхід має бути вибраний залежно від виду вартості, що підлягає визначенню. Для розглянутих вище видів вартості ІВ виділимо підходи, прийнятні до оцінки (табл. 3).

Відмітна особливість ІВ від традиційних товарів, основу вартості яких становлять суспільно-необхідні витрати виробництва,

Таблиця 1

Параметр вартості, що визначається різними підходами до оцінки ІВ

Оціночний підхід	Параметр вартості
Витратний	Собівартість
Ринковий	Ринкова вартість
Прибутковий	Споживча вартість

Рекомендована перевага щодо застосування підходів до оцінки ІВ

Вид ІВ	Застосовні		
	у першу чергу	у другу чергу	слабо
Патенти і технології	Прибутковий	Ринковий	Витратний
Торговельні марки і бренди	"__"	"__"	"__"
Авторські права	"__"	"__"	"__"

Таблиця 3

Вид вартості, що визначається різними підходами до оцінки ІВ

Вид вартості	Оціночний підхід
Ринкова	Ринковий
Інвестиційна	Прибутковий
Вартість у використанні	"__"
Балансова	Витратний
Вартість заміщення	"__"
Ліквідаційна	Ринковий

збільшені на середню прийнятну величину прибутку, полягає в тому, що вартість ІВ не може визначатися тільки цими параметрами. Це обумовлено тим, що ІВ часто створюється не суспільною працею, а індивідуумами, і її вартість має визначатися не часом, кількістю і якістю праці, витраченої на їхнє створення, а науково-технічною і комерційною значущістю нових розробок. Узагальнюючим і якнайповнішим критерієм цієї значущості, як визначального чинника споживчої вартості ІВ, є економічний ефект (дохід, прибуток) від комерційного або промислового застосування ОІВ. З іншого боку, витратний підхід, у результаті якого збираються всі витрати на створення ІВ, за наявності розвинутого ринку ІВ, доцільного прийняття рішень на ньому і плавного розвитку економіки, повинен дати ринкову вартість, так само, як і результат, одержаний при прибутковому підході.

Важливою межею оцінки є також і те, що вартість ІВ завжди визначається на конкретну дату (ефективна дата оцінки). Яким би підходом не користувався оцінювач, завжди слід враховувати мінливість впливу ціноутворюю-

ючих чинників у часі і спиратися на принцип зміни вартості грошей у часі. Це означає, що який би підхід не застосовувався, всі різночасні економічні показники, доходи і витрати, використовувані для обчислень, наводяться до дати оцінки шляхом індексування або дисконтування.

Математичний апарат для оціночних розрахунків, є стандартним для аналізу фінансових потоків і використовує загальноприйнятні моделі визначення величини ризику, такі як кумулятивна модель, модель капітальних активів. Оціночні розрахунки будуються на ретельному бізнес-плануванні і ретроспективному аналізі. Ґрунтуючись на принципах оцінки власності можна сказати, що аналізу піддаються три основні об'єкти дослідження: ОІВ, його власник або покупець, ринок ІВ. Для кожного з підходів до оцінки можна виділити його переваги і недоліки (табл. 4).

Висновки

Викладені вище принципи можуть застосовуватись до всіх об'єктів власності (машини і механізми, бізнес, нерухомість, цінні

Характеристика підходів до оцінки ІВ

Переваги	Недоліки
Витратний	
Дає змогу: <ul style="list-style-type: none"> - визначити обсяг інвестицій, направлених на дослідження, розробку, введення в господарський оборот ОІВ; - проаналізувати нинішню вартість ресурсів, направлених на створення ІВ; - оцінити ефективність здійснених інвестицій 	Складність: <ul style="list-style-type: none"> - ідентифікації обсягів проведених витрат; - визначення темпів зростання вартості витрачених ресурсів у часі; - визначення ліквідаційної вартості ІВ через відсутність статистики продажів ІВ у разі банкрутства підприємств
Єдино можливий спосіб визначення вартості НМА для цілей поставлення на баланс у разі його покупки або створення власними силами	
Ринковий	
Максимально враховує кон'юнктуру, що склалася на ринку ІВ	Використання підходу вкрай ускладнене закритістю інформації щодо порівнянних операцій
Дає змогу максимально достовірно визначити вартість ІВ	Унаслідок нерозвинутості ринку обсяг співставленої інформації вкрай обмежений
Враховує зв'язок вартості ІВ і бізнесу в цілому	Складність підходу полягає у визначенні ступеня впливу різних порівнянних властивостей ОІВ на вартість ІВ
Прибутковий	
Визначає економічну ефективність інвестицій в ІВ	Вимагає детального аналізу використання ІВ її власником або потенційним покупцем, а також усіх суб'єктивних сторін цього використання
Зручний під час проведення експрес-оцінки	Використання підходу ускладнюється необхідністю встановлення різного роду ризиків, пов'язаних з діяльністю власника ІВ
Допомагає виявити частку участі ІВ у загальному майновому комплексі організації	
Часто є єдино можливим підходом до оцінки в умовах України	

папери, ІВ) [2, с.76]. Особливості кожного з трьох основних методологічних підходів до оцінки свідчать про їхню несуперечність і можливість застосування тієї або іншої методології залежно від мети і відповідно до визначуваного виду вартості ІВ.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Вічне місто» приймало інтелектуальну еліту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pakharenko.com/ua/about/mass-media/02072012/>
2. Азгальдов Г.Г. Оценка стоимости интеллектуальной собственности и нематериальных активов: учеб. пос. / Г.Г. Азгальдов, Н.Н. Карпова. – М.: Международная ака-

демия оценки и консалтинга, 2006. – 400 с.

3. Цибульов П.М. Управління інтелектуальною власністю / За ред. П.М. Цибульова: монографія / П.М. Цибульов, В.П. Чеботарьов, В.Г. Зінов, Ю. Суїні. К.: «К.І.С.», 2005. – 448 с.

4. Пузыня Н.Ю. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов / Н.Ю. Пузыня. – СПб.: Питер, 2005. – 352 с.

5. Мендрул А.Г. Оценка стоимости нематериальных активов / А.Г. Мендрул, В.С. Ларцев. – К.: «Полиграф-Информ», 2004. – 264 с.

6. Скрынько С.Л. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов / С.Л. Скрынько, А.Г. Мендрул, В.С. Ларцев. – К.: Издатель СПД Цудзинович Т.И., 2009. – 310 с.